

Anka Vidovič-Miklavčič

ZVEZA SLOVENSКИH KMETOV V LETIH 1932—1935

Kot druge meščanske stranke je tudi razpuščena Slovenska kmetška stranka pozdravila kraljev manifest z dne 6. januarja 1929 v smislu prepotrebnega urejanja socialno-političnih in gospodarskih razmer v državi. V času prebolevanja krize naj bi prav z reformami pripomogli k ozdravljenju družbe in gospodarstva, temu bi sledila »nova doba«. Jutro in za njim Kmetški list sta pisala, da prav to prehodno obdobje kliče po večjem zanimanju za gospodarska, socialna in kulturna vprašanja, pri čemer naj bi pri reševanju teh vprašanj zagotovili vsem državljanom pogoje za dejansko enakopravnost in za skladen in svoboden razmah.¹ Janže Novak, ideolog kmečkega mladinskega gibanja, Zveze kmetških fantov in deklet (ZKFID), ki je bil kot A. Prepeluh vnet bojovník za uresničevanje agrarne reforme v okviru Zveze slovenskih agrarnih interesentov, ki je zanimivo sodil, da je treba prav bajtarja imeti »za jedro slovenske kmečke stranke«,² o Slovencih pa pisal 1928, da se mora iz nove organizacije naše skupne države »jasno videti, da imamo mi Slovenci svojo državo, da smo državni narod«,³ je zdaj takole razlagal uvedbo diktature: »Predvsem moramo s svetovnega stališča pravilno oceniti pojave doma. S tega stališča nikakor ne smemo razumeti 6. januar z vsemi svojimi posledicami kot reakcijo in nasprotovanje demokratizmu, ker je taka reakcija v današnjem svetu nemogoča, temveč ga moramo razumeti kot zdravilo, ki bo pravi demokratizem šele omogočilo.«⁴ Poudaril je, da se moramo zavedati enotnosti našega kmečkega gibanja z gibanjem v drugih državah in pri drugih narodih. Saj nastajanje agrarizma, pomeni, »da pristopa kmetško ljudstvo sveta k izpolnitvi zgodovinske naloge: dati družbi, razorani z borbo med kapitalom in proletariatom, nov temelj.«⁵ Na koncu je izrazil upanje, da bo »trezno delo delavskega in kmetškega gibanja kot članov istovrstnih evropskih gibanj s podporo današnjega režima« omogočilo vrnitev naše notranje politike v normalne evropske razmere, ki jim je »glavna oznaka in vrednost demokracija.«⁶

Pucljeva Samostojna kmetijska stranka za Slovenijo, ustanovljena leta 1919 večinoma iz privržencev liberalne Jugoslovanske demokratske stranke, je bila protiklerikalna in je kmalu postala »nov pomemben dejavnik v političnem življenju na Slovenskem.«⁷ Bila je tudi edina kmečka stranka v državi, ki je glasovala za vidovdansko ustavo. Socialno je bila dokaj heterogena, poleg kmetov je zajemala obrtnike, trgovce, gostilničarje. Sredi dvajsetih let je sprejela novo opredelitev do slovenskega narodnega vprašanja. Z združitvijo Prepeluhove sicer manjše Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev leta 1925 v Zvezo slovenskega kmečkega ljudstva in leto dni zatem z ustanovitvijo Slovenske kmetške stranke je sprejela Prepeluhovo programsko usmeritev glede slovenskega nacionalnega vprašanja in se s tem uvrstila do konca vidovdan-

¹ Jutro, 10. februarja 1929, št. 35, članek Rb. — [Adolf Ribnikar], Nova doba — novo življenje; Kmetški list, 13. februarja 1929, št. 7.

² Vasilij Melik, Kmečko vprašanje v evropskem in panonskem prostoru v času 1919—1920. Mednarodni kulturno-zgodovinski simpozij Modinci 1981. Maribor 1981, str. 96.

³ Gruda, V/1928, št. 7, str. 157, Janže Novak, Kdo je proti narodnemu idealu? Primerjaj tudi Gruda, V/1928, št. 8, str. 183—186, Janže Novak, Kaj hočemo?

⁴ Kmetški list, 7. avgusta 1929, št. 32.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Miroslav Stiplovšek, Programska in organizacijska prizadevanja slovenskih političnih strank za pridobitev kmečkih množic 1918—1920. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1974, št. 1—2, str. 74.

⁸ Jurij Perovšek, Prepeluhove ustavno politične koncepcije v času Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev. Borec, XLI/1989, št. 1, str. 85—86.

skega parlamentarizma v avtonomistično-federalistični tabor.⁸ Slovenska kmet-ska stranka se je poslej zavzemala za enakopravnost in suverenost Slovenije v okviru jugoslovanske države in je podpirala opozicijo v okviru Kmečko-demokratske koalicije (KDK).⁹

Toda z uvedbo diktature večina načelstva razpuščene Slovenske kmet-ske stranke ni ostala zvesta programu Kmečko-demokratske koalicije. Res je, da je npr. Kmet-ski list za obletnico Radičeve smrti prinesel Pucljev spominski zapis, ki je pozival vse kmete k svečani zaobljubi, »biti vedno zvesti naukom velikega pokojnika«.¹⁰ Toda hkrati je list vse bolj spravljivo pisal do beograjskega centralizma in poudarjal, da je Radičevo kmečko gibanje tudi odvrnitev od zahoda in usmeritev v slovanski svet, na vzhod. Slovenci smo dolgo živeli, je pisal Pucljev Kmet-ski list, v kulturnem krogu rimskega prava in klerikalizma. Toda če hočemo obdržati svežost in se utrditi v novonastajajoči kulturni krog Balkana, je zdaj prišel čas, ko se moramo tudi Slovenci orientirati na vzhod, pri čemer nam bodo dajale ideje St. Radića nov polet.¹¹ V tej tako imenovani prehodni dobi je Kmet-ski list ves čas poudarjal nujno potrebo po poglobljeni politični vzgoji kmečkega prebivalstva, ki naj bi ga usposobilo za uveljavljanje idej »kmečke demokracije«. Kmet-ski list je tudi s tega vidika, ne zgolj informativnega, kar precej pisal o agrarnih strankah in delu zelene internacionalne, Mednarodnega agrarnega biroja (MAB) s središčem v Pragi. Zastopniki Slovenske kmet-ske stranke so se že leta 1928 udeležili kongresa kmečko-delavskih strank v Pragi, ki je obenem obeležil desetletni jubilej samostojne češke države s kmečko manifestacijo.¹² Leta 1929 je Pucljevo glasilo v novih okoliščinah diktature skušalo iz tujih časopisov in drugih informacij čimbolj izčrpno poročati o kongresu češkoslovaške kmečke stranke ali pa o zborovanju MAB maja 1929 v Pragi ter o vsebini sprejetih programskih smernic. Ob tem je sicer Kmet-ski list poudaril, da je Pucljeva stranka prepovedana, »toda kmet-je so tukaj«, je pribil, zato jih je treba še naprej usmerjati in vzgajati. Objavil je tudi resolucijo, ki je bila sprejeta in povedal, da zajema bistvo vsega kmečkega programa. Obenem je priporočal, naj bi bila resolucija pomembno vodilo slovenskim kmetom tudi v prihodnje.¹³ Resolucija pravi, da je v vseh državah potrebno ustanoviti agrarne stranke. Te bi se morale potegovati za »vpliv na vlado, zakonodajo in upravo« in sodelovati z mednarodnim agrarnim birojem. Kmečke stranke temelje izključno na privatni lastnini.

Poljedelstvo je treba pospeševati, saj je vir prehrane, surovin ter zdrave in neizrabljene človeške sile. Najvišji politični cilj kmečkih strank je »ohranitev miru med narodi«. Da bi to dosegli, pa se je potrebno potegovati za »povišan vpliv kmeta v vladi in v zakonodajnih korporacijah. Moč kmeta je moč naroda«.¹⁴ Kmečko delavsko gibanje (v okviru kmečko-delavskih strank), kot ga je pojmoval MAB, je predvsem nosilec demokracije in sicer takšne, »ki stare narodne tradicije in kulture konservira, a je obenem v vseh pogledih konstruktivna in pozitivna«.¹⁵ Takšna »kmečka demokracija« naj bi pozitivno odgovarjala na vprašanja kot so država, družba, sociologija, religije in nacionalizem. Naloga kmečke demokracije je predvsem v tem, da nastopa v vladi in v njej pozitivno sodeluje. Ko je Kmečko delavsko gibanje poudarjalo miroljubnost (Radić-mirotvornost), je s tem tudi opredeljevalo »nacionalizem miroljubnega kmeta«. Ta je v nasprotju z nacionalizmom kapitalistov, ki vodi v imperializem

⁸ Primerjaj Kmet-ski list, 8. avgusta 1928, št. 32, Kdo predstavlja Slovenijo. Resolucija ljubljanskega odbora SKS; 18. januarja 1928, št. 3, 21. marca 1928, št. 12. Veličastna manifestacija za prečansko fronto.

¹⁰ Kmet-ski list, 7. avgusta 1929, št. 32, uvodnik Veliki dan.

¹¹ Kmet-ski list, 25. junija 1930, št. 26, članek Igor Rosina, Nekatere izmed idej Radičevega pokreta.

¹² Primerjaj Kmet-ski list, 30. maja 1928, št. 22; 6. junija 1928, št. 23; 20. junija 1928, št. 25, Albin Prepeluh, Kaj smo delali in govorili v Pragi? (Nova Srednja Evropa).

¹³ Primerjaj Kmet-ski list, 15. maja 1929, št. 20; 29. maja 1929, št. 22, Važna resolucija.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Kmet-ski list, 20. junija 1928, št. 25, A. Prepeluh, Kaj smo delali in govorili v Pragi? (Nova Srednja Evropa).

in vojne, ali pa z nacionalizmom, ki ima v sebi močne kali šovinizma.¹⁶ Nasploh je Kmetški list agrarizem Nove srednje Evrope oziroma slovanskih narodov razlagal v tem smislu, da je to gibanje, »ki je postavilo nove smeri v družabnem in gospodarskem razvoju svojih narodov«.¹⁷ Kmečko gibanje ima namreč med drugim zgodovinsko nalogo, preprečiti spopad — revolucijo med levičarji in desničarji. Ublažilo naj bi njihov boj, »ki se poslužuje ekstremnih sredstev za doseg svojih ciljev«. Kmetje dobro vedo, da bi posledice takega boja nosili konec koncev sami. Zato so zgodovinsko poklicani, da v novih smereh kmetškega gibanja jasno začrtajo tudi linijo delavske in industrijske politike.¹⁸

V okviru agrarizma, novodobnega kmečko-delavskega gibanja si je vodstvo razpuščene Slovenske kmetijske stranke prizadevalo še nadalje utrjevati »kmečko vzajemnost« v duhu »kmečke demokracije«, četudi v pogojih šestojanuarske diktature. Odločno je postavljalo vprašanje kmečkega zastopstva in namesto stranke vprašanje kmečke stanovske organizacije. Kmetški list je že v prvih mesecih diktature vse bolj utemeljeno pričel odpirati socialno-gospodarsko vprašanje slovenskega kmeta in obenem kazal na bližnjo rešitev v obliki ustanovitve in delovanja posebnega kmečkega zastopstva in v močni stanovski organizaciji slovenskih kmetov. Saj navsezadnje imajo drugi poklici in sloji že svojo stanovsko organizacijo in celo svojo zbornico, le kmetje tega niso uspeli doseči v preteklosti prav zaradi zasidrane politične razcepljenosti.¹⁹

Pucljevi kmetijci so videli tedaj v Kmetijski družbi edino ustrezno kmečko organizacijo, ki bi začasno, dokler ne bodo ustanovljene Kmetijske zbornice po posameznih jugoslovanskih pokrajinah, opravljala naloge kmečkega zastopstva. Četudi je bila Kmetijska družba glede na pravila omejena le na tehnično-strokovno plat poljedelstva, so menili, da bi se vsaj začasno razširilo področje dela s tako imenovanim strokovnim odsekom. Obravnaval naj bi vsa vprašanja, povezana z interesi kmetov. Sicer pa se je Kmetški list v tem političnem zatišju večkrat spraševal: Kje naj »dvigne kmet da ne s svoj glas, da se ga bo slišalo«?²⁰ S tem se je nakazovalo vprašanje legalnega organiziranega delovanja Pucljevih kmetijcev. V tem času so namreč v katoliškem taboru že pripravljali ustanovitev preosnovane Jugoslovanske kmetijske zveze v ljubljanski in Kmetijske zveze v mariborski oblasti v kmečko stanovsko-strokovno organizacijo, katere vodstvo in članstvo je bilo iz razpuščene Slovenske ljudske stranke.²¹

Septembra 1931 so pričeli sodelovati v vladi predstavniki slovenskih liberalcev in kmetijcev. Disidenti razpadle Kmečko-demokratske koalicije, Kramarjev krog in tudi večji del nekdanje Slovenske kmetijske stranke so se po uvedbi oktroirane ustave septembra 1931 kaj hitro vključili v širšo politično dejavnost. Sodelovali so v pripravah za volitve 8. novembra 1931 v skupščino in 3. januarja 1932 v senat. Kot na novo izvoljeni poslanci so sodelovali pri ustanavljanju nove politične formacije Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije (JRKD). Program nove vsedržavne politične stranke je poleg političnih poudarjal nova socialno-gospodarska načela. Na temelju narodnega in državnega edinstva in v duhu narodne solidarnosti je stranka videla v kmetu »osnovno gospodarsko in kulturno enoto«. Kmeta, ki je predstavljal večino prebivalstva v državi, je imela stranka za pglavitni socialni sloj, na katerem mora sloveti narodno gospodarstvo in je nosilec fizične sile naroda in države. Zato naj bi JRKD skrbela za kmetovo blagostanje, rentabilnost kmečke proizvodnje in branila kmetove interese v skladu z drugimi gospodarskimi strukturami in družbenimi sloji. Na kulturno-prosvetnem področju bo nova stranka delovala

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Kmetški list, 31. julija 1929, št. 31, članek »Desničarji« in »levičarji«.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Kmetški list, 6. februarja 1929, št. 6. Kaj pa kmetje?

²⁰ Ibid.

²¹ Primerjaj Domoljub, 24. julija 1929, št. 30; Marko Kranjc, Kmetiska zveza v Mariboru. Koledar Kmetijske zveze za leto 1932, str. 55–64; A. Sušnik, Jugoslovanska kmetiska zveza, ibid., str. 65–71.

v smislu poglobljanja jugoslovanske ideje, ki naj bi v prihodnosti ustvarila enotno jugoslovansko narodno kulturo. Sicer pa bo JRKD vselej upoštevala verska čustva »jugoslovanskega naroda«, branila svobodo vesti svojih državljanov in enakopravnost veroizpovedi.²³

Pucljev krog, ki si je obetal v okviru JRKD razširiti svoj politični vpliv med slovenskimi kmeti, je še pred dokončno strankino ustanovitvijo maja 1932 in še pred banovinsko skupščino v začetku junija 1932 bodisi na shodih in zborovanjih bodisi v Kmetškem listu poudarjal velik pomen nove stranke »za naše kmečko ljudstvo« tako z gospodarskega kot s političnega vidika. Tako je Kmetški list v začetku januarja 1932 pisal, da ima »nova politična organizacija naravnost zgodovinski pomen, ker daje kmetom možnost, da nastopijo složno kot mogočna celota«. Saj da je »napočil trenutek, ko lahko brez skrbi in škode zavržemo svoje stare prepire in se združimo v novi stranki, vsi kot zavedni kmetje... moč in silo pa daje samo sloga!«²³

V obdobju čiste diktature 1929—1931 je vodstvo razpuščene Slovenske kmetijske stranke skušalo obdržati nekdanje člane strankinih krajevnih in okrajnih organizacij oziroma volilce iz leta 1927 še nadalje okrog glasila Kmetški list. Obenem je bil sklenjen sporazum med uredništvom konzorcija Kmetškega lista in konzorcijem liberalne Domovine, ki sta imela odslej skupno vodstvo. Namesto »kvarnega cepljenja narodovih moči«, zlasti v naši ožji domovini, je pisala Domovina, »bosta skupno in tem večjim uspehom služila kralju, državi in narodu«.²⁴ Kmetški list je v objavi tega sporazuma zapisal, da bosta ob priznavanju kmetškega stanu kot temelja »naše narodne države« in ob upoštevanju še ostalih delovnih stanov oba lista še krepkeje »pospeševala in utrjevala njihovo socialnogospodarsko solidarnost«. V duhu šestojanuarske deklaracije bosta delovala »za organično narodno edinstvo« na tradicijah slovenske kulture in slovenskega jezika kot »žive in pozitivne komponente v jugoslovanski sintezi«. Oba lista se zavezuje, da bosta varovala in krepila »med ljudstvom narodno in državno jugoslovansko zavest«. Oba tudi priznavata verstvo, predvsem krščanstvo »kot pozitivno silo v življenju našega naroda« in podpirata stališče, »naj vse javno življenje temelji na pozitivnih normah etike«.²⁵ S to objavo so Pucljevi kmetijci znova potrdili, da so dali slovo poprejšnji kratkotrajni opredelitvi do slovenskega narodnega vprašanja in se oprijeli ideje jugoslovanskega nacionalizma.

Te ideje je izpovedovala tudi dne 7. septembra 1934 na novo ustanovljena zadruga (za dnevni tisk) »Narodna prosveta« v Ljubljani, ki jo je osnoval krog Marušičevih privrženec. Z deležem pri zadrugi so sodelovali tudi nekateri iz vodstva ZKFID, npr. I. Kronovšek. Zadruga je bila ustanovljena z namenom, »da opustimo staro politično miselnost in iz nje izvirajočo razcepljenost, ki nam je že v prejšnjih dobah samo škodovala«. V okviru programa Narodne prosvete in kasneje novega lista Glas naroda so poudarjali naslednje: »Sestojanuarski manifest je bil zgodovinska nujnost spričo nevzdržnih političnih razmer«. Zato je potrebno, da se namesto starih političnih strank, ki so »razkrajale in razdvajale narod« postavijo »nove tvorbe, ki bodo ustrezale novim razmeram in sodobnim potrebam«. To naziranje se sklada z »lepimi načeli in programom jugoslovanske nacionalne stranke«. Ob upoštevanju gospodarske strukture države so v programu še poudarili, da »zahteva naravna povezanost stanov socialno pravičnost navzgor in navzdol in skladno temu skupne žrtve vseh po razmerju njihovih moči«.²⁶

²³ Kmetški list, 23. decembra 1931, št. 51.

²⁴ Kmetški list, 6. januarja 1932, št. 1, Nova politična stranka.

²⁵ Domovina, 24. aprila 1930, št. 17, »Kmetški list« pod istim vodstvom kakor »Domovina«.

²⁶ Kmetški list, 23. aprila 1930, št. 17, Sporazum.

²⁷ Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino oziroma doslej Inštituta za zgodovino delavskega glasanja (A IZDG), Gradivo Zveze kmetških fantov in deklet, fasc. 1, letak Vsem Slovencem — Program »Narodne prosvete«.

Nekaj članov vodstva Zveze kmetских fantov in deklet je bilo med ustanovitelji kasnejše Zveze slovenskih kmetov. Po pravilih je bila ZKFID nepolitično društvo, le kulturno-prosvetno organizacija. Vodstvo je kaj rado naglašalo, da je »kmetško mladinsko gibanje nadstrankarsko in po svojem programu brez-kompromisno«. Toda obenem imajo njegovi člani kot osebe glede političnega udejstvovanja popolnoma proste roke. Sicer pa se mora članstvo ZKFID tudi politično vzgajati, da se bo sposobno vključiti v javno življenje.²⁷ Zveza kmetских fantov in deklet je bila v dvajsetih letih v okviru utrjevanja idej slovanskega agrarizma bolj ali manj (politično) povezana s Pučljevo Samostojno, kasneje Slovensko kmetško stranko. Zdaj je z naklonjenostjo sprejemala program nove vsedržavne stranke in, kot je videti, vsaj v začetku zaupala njenemu poslanstvu. Zvezino privrženost stranki so izrazili med drugim tudi na seji glavnega odbora, ki je bila 14. februarja 1932 ob prisotnosti 30 delegatov iz vse Slovenije. Ob tej priliki so soglasno sprejeli resolucijo, ki sta jo objavili Gruda in Kmetški list. V resoluciji so naglašali zadovoljstvo, da je v gospodarski krizi prišlo »do spoznanja, da je naš kmetški stan res podlaga našega narodnega gospodarstva in naše narodne kulture«. Odnos ZKFID do nove stranke so pojasnili takole: »Ugotavljamo, da so glavna načela kmetškega gibanja, ki že desetletja opozarjajo na prvenstveno važnost interesov kmetškega doma, postala načelna podlaga današnje državne politike (JRKD)«. Zato so, je rečeno v resoluciji, imeli za prvo dolžnost kmetškega gibanja, da se vsi njegovi privrženci udeležujejo tudi v javnem življenju, s čimer bi povsod utrdili zmago načel kmetškega gibanja. »Posebno bo skrbeti, da stranka, v katero pomagamo organizirati kmetški narod, ne odstopi od teh načel. Zato bomo skrbeli, da bo kmetški živelj imel možnost zavzeti v stranki pripadajočo vlogo«. Bržkone moremo oceniti to resolucijo kot stališče ZKFID do nove vsedržavne stranke, v smislu uresničevanja idej slovanskega agrarizma — kmečke demokracije —, ki je med drugim poudarjala zahtevo, naj bi kmečke stranke oziroma njihova gibanja dosegle več vpliva v vladi. Takšne težnje je vodstvo ZKFID ves čas kazalo tudi kasneje, tako tudi v času, ko je postal slovenski minister v vladi decembra 1934 dr. D. Marušič. Kronovškov krog se je opredelil za Marušičevo frakcijo v JNS in je v volilnem boju za skupščinske volitve 5. maja agitiral za dr. D. Marušiča oziroma za kandidate, ki so bili na listi B. Jevtiča. Obenem je Kronovšek v svoji okrožnici z dne 17. aprila 1935 svojim zaupnikom naročal, naj poskrbijo, da bodo »naša društva« med prvimi naročniki Marušičevega dnevnika Glas naroda in naj poskrbijo za dopisnike in poročevalce »iz naših vrst«, saj je potrebno, »da se počnemo v listu uveljavljati in da bo dobil več kmetškega lica in tudi duha«. Toda tako kot Glas naroda (14. aprila 1935 — 11. julija 1936) je tudi gibanje njegovih privrženecv kmalu zamrlo.³⁰

V smislu proglasa začasnega vodstva JRKD v začetku maja 1932 je vodstvo bivše Slovenske kmetške stranke pozivalo kmete, naj se vključijo v novo stranko. Za prihajajočo novo dobo, so utemeljevali, so vse stare politične stranke preživele. Naše »liberalstvo« in »klerikalstvo« je imelo svoj pomen v prejšnji avstrijski državi, stara politična opredelitev pa je danes brezpredmetna, saj zdajšnje politične in socialnogospodarske razmere zahtevajo nove politične opredelitve. Predvsem kmečka razcepljenost naj bi pripomogla k številnim gospodarskim tegobam kmeta, zato naj bi vsi kmetje v kmečki državi sodelovali in pristopili h kmečko demokratični stranki.³¹

²⁷ Primerjaj Poročilo predsednika I. Kronovška na 10. rednem občnem zboru ZKFID 8. septembra 1934. Zapisniška knjiga, fasc. 1, gradivo ZKFID, A IZDG.

²⁸ Gruda, 1932, št. 2, str. 53; Kmetški list, 17. februarja 1932, št. 7.

²⁹ Primerjaj okrožnico Ivana Kronovška in Staneta Skrabarja z dne 17. aprila 1935 v Gradivu ZKFID, fasc. 1. A IZDG in tožbe proti Ivanu Kronovšku v zvezi z izdanimi okrožnicami ZKFID v letu 1935 in 1936, ibid. Primerjaj Korespondenco Ivana Kronovška z vodstvenimi člani krajevnih društev in podoborov v zbirki I. Kronovšek, fasc. 5, A IZDG.

³⁰ Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941. Ljubljana 1965, str. 432.

³¹ Kmetški list, 11. maja 1932, št. 19.

Kot je razvidno iz okrožnice banovinskega vodstva JRKD (njeno vsebino je deloma objavil Kmetški list), naj bi bilo sredi poletja 1932 v dravski banovini okrog 450 krajevnih organizacij, skupaj blizu 50.000 članov. V okrožnici so poudarili, da so v organizaciji pripadniki vseh stanov, v pretežni večini pa kmetje.³² Podatki, ki jih navaja okrožnica, so bržkone močno pretirani in več ali manj prirejeni v propagandne namene.

Kako je slovenski del JRKD in še posebej Pucljev krog v tem času gledal na kmečko mladinsko gibanje? Zveza kmetских fantov in deklet s prodornim kulturno-prosvetnim delovanjem kmečke mladine na vasi, ki je od novembra 1923. do 1932. leta uspeła ustanoviti 45 društev s približno 3000 člani, kot je poročala na rednem občnem zboru leta 1932,³³ je za unitaristično usmerjene kmetijske predstavljala avantgardo novega kmetskega gibanja v smislu programa stranke JRKD. V gospodarski krizi, ki je najprej in najbolj zadela agrarne panoge, naj bi prav kmečka mladina bila pomemben nosilec nove sociološke miselnosti med slovenskim kmečkim ljudstvom. V tej vlogi pa naj bi bila sočasno pritegnjena tudi v »enotno gibanje mlade generacije« skupaj z delavsko-obrtniško, srednješolsko in študentovsko mladino. Med pomembnimi nalogami tega enotnega mladinskega gibanja v smislu nacionalne ideje, je bilo rečeno v sprejeti resoluciji srednješolske mladine poleti 1932 v Celju, da bodo zavračali materialistično-gospodarski socialni red liberalizma. Slednji namreč »dopušča izrabljanje splošnih socialno-gospodarskih interesov širokih vrst v korist posameznika, s čimer preti širokim slojem skrajno obubožanje in proletarizacija ter s tem propad narodne kulture«. Resolucija je še poudarila, da se bo nacionalna mladina odločno zavzemala na osnovi socialno-gospodarskih interesov večine, da se čimprej ustvari socialno-gospodarska skladnost in vsakemu stanu in sloju zagotovi boljši in trdnejši življenjski obstoj.³⁴ Omembe vredno je, da je to resolucijo objavil tudi Kmetški list in izrazil prepričanje, da bo enotna mladina s složnim sodelovanjem za vselej končala s preteklostjo in da bo »sposobna postaviti vse naše javno življenje na zdrave temelje«.³⁵

Misel na stanovsko organiziranost družbe in države, ki so jo s tega ali onega zornega kota razlagali tja od leta 1930 dalje na straneh Kmetskega lista,³⁶ je kaj kmalu dobila iz vrst privržencev slovanskega agrarizma (kmečke demokracije) svoje zagovornike. Ti so bili nato ustanovitelji Zveze slovenskih kmetov v okviru idej unitaristične stranke JRKD.

Po že tradicionalnem kmečkem taboru na Krškem polju v nedeljo 14. avgusta 1932, katerega se je po oceni liberalnega tiska udeležilo nad 10.000 pretežno kmečkih ljudi, in na katerem so govorili člani banovinskega odbora Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije (A. Kramer, I. Pucelj in narodni poslanci, med njimi Ivan Urek³⁷) je bila kmalu ustanovljena nova stanovsko kmečka organizacija. V prostorih Kmetijske družbe v Ljubljani se je namreč ustanovila 4. septembra 1932 Zveza slovenskih kmetov (ZSK) ob navzočnosti »odličnih slovenskih mož in gospodarjev, kmetских strokovnjakov in delavcev kmetskega gibanja«. Manifestacija kmečkega praznika na Krškem polju in za njo 8. septembra na Bledu z velikim kmečkim zborovanjem v Zaki, na katerem so prav tako govorili nekateri člani banovinskega odbora JRKD,³⁸ vmes pa še ustanovitev nove kmečke stanovske organizacije, je prav gotovo pomenil za politiko večine slovenskih liberalcev in še posebej Pucljevih kmetijcev pomembno za-

³² Ibid. 10. avgusta 1932, št. 32.

³³ Gruda IX/1932, št. 6, str. 156.

³⁴ Kmetški list, 6. julija 1932, št. 27.

³⁵ Ibid.

³⁶ Primerjaj Kmetški list, 12. februarja 1930, št. 7, članek Stanovska misel; Kmetški list, 25. marca 1931, št. 12, Razveseljiv pojav; Kmetški list, 1. aprila 1931, št. 13, Za pomirjenje naše vasi; Kmetški list, 23. marca 1932, št. 12, Kmetje in delavci morajo skupaj; Kmetški list, 6. januarja 1932, št. 1, Skupni boj proti zlorabam kapitala; Kmetški list, 21. februarja 1934, št. 8, Stanovska država — stanovski parlament.

³⁷ Kmetški list, 17. avgusta 1932, št. 33; Domovina, 18. avgusta 1932, št. 34.

³⁸ Ibid. 14. septembra 1932, št. 37; Domovina, 15. septembra 1932, št. 38.

rezo v organiziranju slovenskih kmetov na osnovi programskih smernic nove vsedržavne JRKD. Značaj obeh kmečkih manifestacij in sprejeta resolucija na Krškem polju so obetali podporo slovenskih kmetov »narodni in državni ideji in skupnemu sodelovanju« pri vseh narodnih, gospodarskih, kulturnih in socialnih problemih.³⁹ Tudi pobudniki ustanovitve Zveze slovenskih kmetov so v vabilu z dne 30. avgusta 1932 na ustanovni občni zbor poudarili, da se mora kmetški stan organizirati, če hoče dobiti primerno zaščito glede »svojih gospodarskih, socialnih in kulturnih interesov v novi politični stranki JRKD«.⁴⁰

Na ustanovnem občnem zboru Zveze slovenskih kmetov, kateremu je predsedoval narodni poslanec JRKD Albin Koman, je o širših pripravah za ustanovitev ZSK poročal dr. Janže Novak. Za njim je razložil pravila nove organizacije Ivan Kronovšek in (kot poroča Kmetški list) so navzoči soglasno sprejeli pravila. V obsežni razpravi, ki je sledila, so obravnavali skoraj vsa pereča vprašanja slovenskega kmeta, predvsem pa tedaj zelo aktualno vprašanje razdolžitve. O tej je zlasti govoril Fran Trček, med drugimi razpravljalci o gospodarskih vprašanjih pa naj omenimo še poslance Milana Mravljeta, Antona Cerarja in Albina Komana.⁴¹ Svojo odsotnost sta opravičila narodna poslanca Ivan Urek, ki se je 1927 ocepil od Pucljeve stranke in pričel izdajati svoj Kmetški glasnik (avgust—september 1927), in Anton Klinc. Oba sta poudarila pomen ustanovitve ZSK, Urek pa naj bi še posebej izjavil, da se strinja »z vsemi sklepi zbora«.⁴²

V poročilu o ustanovitvi ZSK je Kmetški list zapisal, da je to dejanje »velik korak naprej v organizaciji kmetov« in da bodo prav v Zvezi slovenskih kmetov o kmetških zadevah odločali »samo kmetje in nihče drug«. Obenem je list poudarjal, da bodo tudi kmetje odslej imeli svojo stanovsko organizacijo tako kot drugi stanovi (trgovci, obrtniki, delavci itd.) in da bo od kmečke stanovske samozavedi in discipline odvisno, kaj in koliko bodo dosegli, saj je prav njihova stanovska organizacija poklicana, da skrbi za »procvit kmečkega stanu kot celote«. Kazatelj trdne podlage vsake organizacije je, »da so eno ter da jih spajajo in družijo isti interesi in cilji«. Zveza slovenskih kmetov, je pisal Kmetški list, nima nič opraviti z nobeno »čisto« ali »visoko« politiko. Prav tako tudi ne s strokovno tehnično organizacijo, kakršna je npr. Kmetijska družba, četudi jo bo morala po svojih močeh podpirati. Predvsem pa je poslanstvo Zveze slovenskih kmetov sodelovati pri gospodarsko-političnih vprašanjih (agrarni politiki), tako pri vprašanju carin, prometa, socialni, davčni politiki itd. S tem v zvezi se bo morala nova stanovska organizacija kmetov ukvarjati s politiko v tolikšni meri, da bo znala uveljaviti voljo in želje kmečkega stanu kot celote tudi v »politiki« in pa v tej ali oni »politični skupini«. Samo kmetje morajo odločati o kmetih!⁴³

V pravilih društva Zveze slovenskih kmetov s sedežem v Ljubljani, ki jih je odobrila dne 6. avgusta 1932⁴⁴ banska uprava dravske banovine pod Marušičevim vodstvom, je določeno, naj bi razvijalo svoje delovanje po vsej kraljevini. Zveza slovenskih kmetov naj bi predvsem stremela za tem, da bi združevala kmete v enotne nastope v boju za donosnost (prinosnost) kmečkega dela, kazala na potrebe kmetškega gospodarstva in se zavzemala za njegovo vsestransko zaščito in podporo, širila strokovno izobrazbo, usposabljala in organizirala kmeta za samopomoč, zlasti zadrugiško, in to ne le v slovenskem, marveč tudi s sorodnimi organizacijami v državnem merilu. V 4. členu pravil naj bi društvo doseglo svoj namen s poučnimi izlety, zborovanji, predavanji, anketami, publi-

³⁹ Primerjaj resolucijo, sprejeto na kmečkem prazniku na Krškem polju 14. avgusta 1932, Kmetški list, 17. avgusta 1932, št. 33; Domovina, 18. avgusta 1932, št. 34.

⁴⁰ Primerjaj vabilo Dragi tovariš, z dne 30. avgusta 1932, Gradivo ZKFID, fasc. 1, A IZDG.

⁴¹ Kmetški list, 7. septembra 1932, št. 36.

⁴² Ibid.

⁴³ Kmetški list, ibid.

⁴⁴ Arhiv SR Slovenije, Ljubljana (AS), fond banske uprave 16-2, Društva, fasc. 2501—2600, pravila društva »Zveze slovenskih kmetov« s sedežem v Ljubljani.

cističnim delom, izdajo tiskovin, zastopanjem interesov posameznih članov itd. Finančna sredstva Zveze naj bi dotekala v obliki vpisnin, članarine, prostovoljnih prispevkov in podpor. Zveza slovenskih kmetov je k članstvu vabila vsakega kmeta, »ki je lahko obenem tudi delavec ali obrtnik«. To je seveda ustrezalo socialni strukturi slovenskega kmečkega prebivalstva in hkrati govorilo v prid programskim smernicam Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije, ki je poudarjala, da je stranka predvsem kmetov in delavcev. Med izredne člane ZSK naj bi sodili vsi tisti, ki jih sprejme občni zbor, ko plačajo po občnem zboru določeno udeležbo in članarino. Sicer pa je vsak redni in izredni član imel pravico udeležbe na občnem zboru bodisi osebno ali po delegatu. Prav tako je imel vsak član aktivno in pasivno volilno pravico, nadalje pravico zahtevati društveno pomoč in se udeleževati vseh društvenih sestankov, zborovanj in drugih prireditvev.⁴⁵ Društvo so vodili občni zbor, upravni odbor, predsedništvo in revizijski odbor. V vseh teh vodstvenih strukturah so prevladovali člani Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije, poznejše Jugoslovanske nacionalne stranke. Zveza slovenskih kmetov naj bi po pravilih delovala v sekcijah, v okviru okraja, občine ali vasi. Te sekcije so imenovali »pôdodbore« Zveze slovenskih kmetov. Kjer pa teh še ni bilo, naj bi imenoval upravni odbor Zveze svojega zaupnika. Po členu 15 preneha obstajati društvo na podlagi sklepa občnega zbora in z glasovanjem dvotretinske večine ob polovični udeležbi vseh članov, ali pa z uredbo državnih oblasti. Če ni na občnem zboru drugače določeno, pripada društvena imovina v obeh primerih Zvezi kmetских fantov in deklet.⁴⁶

Glede na skupen Konzorcij Kmetskega lista in Domovine so pravila določala, da morata oba lista objaviti čas in dnevni red občnega zbora, vsaj štirinajst dni pred pričetkom.⁴⁷ Ugotovili smo, da niti naznanila niti poročila o letnem občnem zboru Zveze slovenskih kmetov nista objavljala niti Kmetški list niti Domovina. Predlagatelji in podpisniki pravil društva Zveze slovenskih kmetov s sedežem v Ljubljani so bili (navedeni po vrsti): dr. Janže Novak, tedaj referent »Kmetskega odseka« JRKD v banovini, Ivan Kronovšek, predsednik Zveze kmetских fantov in deklet, Ladislav Klinc, tedaj II. podpredsednik ZKFID, narodna poslanca JRKD Milan Mravlje in Albin Koman in župan Ivan Remškar.⁴⁸ Nekateri podpisani predlagatelji so bili torej člani nove Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije, člani nekdanjega vodstva Pucljeve kmetске stranke in vodstva Zveze kmetских fantov in deklet.⁴⁹

S poudarjanjem, da vodi nova unitaristična stranka kmetско politiko, je banovinsko ali okrajno vodstvo JRKD oziroma JNS pogosto sklicevalo strankina zborovanja na podeželju. Prav tako so skušali v okviru političnih manifestacij utrjevati tudi kmetско-delavsko mladinsko gibanje v okviru Zveze kmetских fantov in deklet. Oboje naj bi prispevalo k »stanovskemu združevanju« kmetov v Zvezo slovenskih kmetov. Tudi Kmetški list in vodstvo ZSK sta ob vsaki priliki pozivala kmete k strnitvi ne glede na poprejšnjo politično pripadnost.

Zveza slovenskih kmetov je z utemeljitvijo, da je v jugoslovanski državi najštevilnejši kmečki stan, ki pa še ni stanovsko organiziran, februarja 1933 postavila naslednji program: 1. v tem času je ena prvenstvenih nalog, da se poedinci združujejo in kot celota — ves kmečki stan — dosežejo svoje pravice s pomočjo lastne organizacije. Združeni kmetje naj bi si prizadevali z enotnim nastopom za večjo prinosnost kmetskega dela, zlasti naj bi kmečka stanovska

⁴⁵ Ibid.⁴⁶ Ibid.⁴⁷ Ibid.⁴⁸ Ibid.⁴⁹ Ibid. Navedena imena so podpisi predlagateljev pravil Zveze slovenskih kmetov, ki jih je potrdila banska uprava 6. avgusta 1932. Vodstvo ZKFID, izvoljeno na rednem občnem zboru Zveze, 12. junija 1932 v Ljubljani. V ožji odbor Zveze je bil znova izvoljen tudi dr. Janže Novak. Gruda, IX/1932, št. 6, str. 157.

organizacija skrbela za zvišanje kmetove kupne moči in za znižanje cen industrijskim izdelkom, s čimer naj bi se razlika v ceni med poljedelskimi pridelki in industrijskimi produkti uravnovesila. 2. ZSK bo vzpodbujala razprave o potrebah kmečkega gospodarstva in se zavzemala za polno zaščito in podporo. 3. Širila bo strokovno izobrazbo in usposabljala kmeta za samopomoč, posebej za zadružniško, bojevala se bo za gospodarsko neodvisnost in samostojnost kmeta. 4. ZSK bo za doseg te ciljev sodelovala z vsemi sorodnimi organizacijami, vendar svojega programa ne bo spreminjala. Zveza slovenskih kmetov bo torej zastopala kmeta, bo njegova zagovornica in svetovalka. Obenem pa bo ščitila kmetovo korist v vsem njegovem javnem življenju, tako kot na gospodarskem tako tudi na kulturnem polju. Stanovsko organiziran kmet bo tudi pomenil močno podporo svoji državi.⁵⁰

Podoben program sta imeli tudi Jugoslovanska kmetška zveza v Ljubljani in Kmetška zveza v Mariboru (1929—1931). Toda niti ti dve, niti Zveza slovenskih kmetov niso postavile v programu zahteve po radikalni rešitvi agrarne reforme. Res pa je, da so pobudniki ustanovitve Zveze slovenskih kmetov (dr. J. Novak, Milan Mravlje) bili tudi v vodstvu Zveze slovenskih agrarnih interesentov, ki se je v tem času ubadala z izvajanjem agrarne reforme v smislu zakona o likvidaciji agrarne reforme, ki je bil izdan sredi leta 1931.^{50a}

V »navodilih za organizacijo ZSK«, ki jih je objavil Kmetški list 8. februarja 1933, je zapisano, naj se snujejo »v vsakem večjem kraju, občini in župniji«, krajevni odbori ZSK. Izvolili naj bi zaupnika in delegata, ki bosta zastopala svojo organizacijo na občnem zboru ZSK. Krajevni odbor naj bi imel sedež v občini ali župniji ali pa tudi v večji vasi. Dolžnost zaupnikov je, da zbira člane in jih vpisuje v »imenik članov ZSK«, katerega po en izvod pošljejo osrednji organizaciji. Zaradi prevladujočega slabega gmotnega položaja kmetov naj bi namesto določene članarine pobirali le prostovoljne prispevke po načelu: vsak naj plača po svojih možnostih. Obenem pa so v navodilih poudarjali, da mora biti naša organizacija finančno popolnoma neodvisna, saj ima za cilj neovirano ščititi stanovske interese slovenskega kmeta. V navodilih je vloga zaupnika, ki »mora biti zaveden, ugleden in sposoben mož« precej poudarjena, bili naj bi posredniki med krajevnim odborom in osrednjim vodstvom Zveze v Ljubljani. Zaupnik kot »predstavnik krajevnega odbora« naj bi bil, če se bo pokazala potreba, sklicatelj sestanka, na katerem bi kmetje razpravljali o vseh perečih vprašanjih in jih tudi skušali reševati, seveda pa naj se o vsem tem obvešča Zvezino vodstvo.⁵¹

Predsednik zveze je bil Albin Koman, podpredsednik dr. Janže Novak in tajnik Ivan Kronovšek. Zveza slovenskih kmetov, ki je imela svoj sedež v Kolodvorski ulici 7. kot prejšnja Slovenska kmetška stranka, je z okrožnico julija 1933 poročala, da so ustanovili razne odseke, ki naj bi se posvečali pomembnim socialno-gospodarskim in gospodarsko-političnim vprašanjem in ki naj bi skrbeli, da bi delo teklo po skupnem programu in delovnem načrtu. V odseke so izvolili »priznane kmetijske, zadružne, gospodarske, prosvetne in druge javne delavce«. Načrtovali pa so tudi ustanavljanje okrajnih pododborov ZSK. Delo v vsakem okraju naj bi vodili »najboljši kmetje, kmetijski in drugi strokovnjaki, predvsem pa kmetijski referenti in živinozdravniki«, ki imajo največ »stika s kmečkimi ljudmi«, pa tudi najbolj natančno poznajo gospodarske razmere v svojem okraju.⁵² Kaže torej, da je bila pomembna organizacijska enota pododbor, ki je zajemal ves okraj, v posameznih krajih pa so bili le predstavniki

⁵⁰ Kmetški list, 1. februarja 1933, št. 5, Kakšen namen ima Zveza slovenskih kmetov?

^{50a} Primerjaj Olga Janša, Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis, XVIII/1964 (1965), Ljubljana, str. 184, 185.

⁵¹ Kmetški list, 8. februarja 1933, št. 6; primerjaj tudi Okrožnico št. 1, Navodila za organizacijo Zveze slovenskih kmetov z dne 3. februarja 1933, gradivo ZKFD, fasc. 1, A IZDG.

⁵² Okrožnica št. 2, julija 1933, gradivo ZKFD, fasc. 1, A IZDG.

in zaupniki.⁵³ Kmetški list ni objavljala ustanovnih občnih zborov krajevnih odborov, četudi so v posameznih okrajih bržkone obstajali, in tudi ne poimenske sestave. Glede na to, da nista niti Kmetški list niti Domovina objavljali poročil o vsakoletnih rednih občnih zboraх ZSK, tudi niso znani natančnejši podatki o številu pododborov. Kmetški list je prinašal v letih 1933 do 1935 le nekaj podatkov o naslednjih pododborih:

Med prvimi so ustanovili pododbor Zveze slovenskih kmetov za okraj Kranj v začetku leta 1934. Kot je o tem poročal Albin Koman v Kmetškem listu, naj bi prišli na to zborovanje kmetje ne glede na politično pripadnost. Obenem je izrazil tudi željo, naj bi kranjskemu okraju čimprej sledili tudi drugi. »Kmet s kmetom in kmet za kmeta«, to naj bi postalo vodilno kmečko geslo, ki naj bi združevalo vse kmete v skupni stanovski organizaciji. A. Koman je v poročilu znova poudaril, da je ZSK »samo stanovska organizacija slovenskega kmetškega stanu in da nima nikake zveze s političnim strankarstvom«, saj je menil, da prihaja doba, ko politično strankarstvo ne razdvaja več kmeta pri uredničenju interesov celotnega kmečkega stanu.⁵⁴

Dne 15. aprila 1934, ko so se začeli gospodarski dnevi v Konjicah, je bilo tudi kmečko zborovanje, ki ga je priredila Zveza slovenskih kmetov. Za tem se je ustanovil pododbor ZSK za konjiški okraj. Ko je o tem poročal Kmetški list, je še navedel, da je bila pri ustanavljanju prebrana lista članov pododбора, in da so v odboru zastopani župani in drugi javni delavci iz vsega okraja. Lista naj bi bila soglasno sprejeta. Zatem je sledilo mladinsko zborovanje Zveze kmečkih fantov in deklet in ustanovitev njenega pododбора za konjiški okraj.⁵⁵

Na Murskem polju je bil med pomembnimi akterji Zveze slovenskih kmetov Pavle Horvat iz Male Nedelje (kasnejši mačkovec), ki je pripravljala zborovanje in nato ustanovitev pododбора ZSK, ki naj bi bila sredi aprila 1934. P. Horvat je Ivanu Kronovšku, tajniku Zveze slovenskih kmetov v nekaj pismih poročal o agitacijskem delu za to zborovanje in zapisal, da je »med našim podeželskim ljudstvom velikansko zanimanje« in da se bodo tega zborovanja udeležili tudi zastopniki iz okrajev Murska Sobota, Dolnja Lendava in Ptuj.⁵⁶ Toda Pododbor ZSK za ljutomersko-radgonski okraj se je ustanovil v Križevcih šele 31. decembra 1934. Po izvolitvi odbora so navzoči sklenili, da bodo čimprej postavili delovni program. Tudi ta pododbor naj bi po poročilu Kmetškega lista imel odbornike iz številnih krajev.⁵⁷

V celjskem okraju so izvolili pripravljalni odbor za ustanovitev pododбора ZSK 8. decembra 1934. Tedaj so izvolili tudi poverjenike za posamezne občine z nalogo zbirati članstvo in sklicevati krajevne sestance. V pomoč naj bi jim bile tiskovine in navodila za vpisovanje članov.⁵⁸

Za okraj Ljubljana-okolica se je ustanovil pododbor ZSK 30. decembra 1934, ki naj bi imel poleg ožjega vodstva kar precejšnje število odbornikov iz vseh sosednjih krajev.⁵⁹

Kmetški list je v začetku januarja 1935 poročal, da že obstajajo pododbori Zveze slovenskih kmetov v večini okrajev dravske banovine, in da nekateri že prav zadovoljivo delujejo.⁶⁰ Določnejših podatkov o nakazanih pododborih pa Kmetški list ni nikoli objavil, ne v tem času in tudi ne kasneje. Prav tako ni podatkov v drugem liberalnem tisku. Nasploh se je v Pučljovem glasilu veliko več pisalo o Zvezi kmetških fantov in deklet, saj je njeno vodstvo redno ob-

⁵³ Kmetški list, 7. septembra 1932, št. 36. Arhivsko gradivo vodstva Zveze slovenskih kmetov je izgubljeno. Nekaj drobcev smo našli v gradivu ZKFID in Zbirki I. Kronovška. Zato smo pri obravnavi organizacijskega razvoja odvisni predvsem od časopisnih virov, v našem primeru predvsem in samo iz podatkov, ki jih je zelo skopo objavljala Kmetški list.

⁵⁴ Kmetški list, 10. januarja 1934, št. 2.

⁵⁵ Kmetški list, 18. aprila 1934, št. 16.

⁵⁶ Arhiv Instituta za zgodovino delavskega gibanja (A IZDG), Zbirka Ivana Kronovška – korespondenca, fasc. 5, pisma Pavla Horvata, april, maj 1934.

⁵⁷ Kmetški list, 23. januarja 1935, št. 4.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Kmetški list, 2. januarja 1935, št. 2.

⁶⁰ Ibid.

javljalo podatke o svoji organizacijski rasti in dejavnosti, zelo malo pa je list določno pisal o Zvezi slovenskih kmetov. Tudi samo ime te stanovske organizacije je bilo, zlasti v drugi polovici tridesetih let, malo uporabljeno. Kmetški list je največkrat pisal »o našem kmečkem gibanju« ali o »kmetškem pokretu«. S tem so seveda mislili tudi na kmečko mladinsko gibanje v okviru ZKFID.

Da ni imela Zveza slovenskih kmetov večjih organizacijskih uspehov, je razkril tudi nagovor narodnega poslanca Albina Komana konec leta 1934 v Kmetškem listu: »Kmetom za Novo leto«. Koman je pohvalil druge stanove (trgovce, obrtnike, industrijce, odvetnike, zdravnike), kako se uspešno organizirajo na stanovski podlagi, in da »nič ne vprašujejo po 'svetovnih nazorih' in nič se ne menijo za 'liberalstvo' ali 'klerikalstvo' ... Vsi stanovi pri nas so že stanovsko organizirani, samo naši kmetje stoje ob strani in čakajo, čakajo, čakajo ...! Potrebne stanovske sloge kmetje kar ne moremo in ne moremo uvideti«. Zatem je omenil, da je na vasi še vedno veliko razdiralnega dela namesto kmečke sloge.⁶¹ A. Koman, ki je bil v vodstvu Zveze slovenskih kmetov, je znova pozival kmete, naj strnejo »svoje vrste v enotno, nepremagljivo kmetško armado! Pristopajmo v kar mogoče velikem številu k Zvezi slovenskih kmetov, kjer imajo samo kmetje odločilno besedo in nihče drugi«.⁶²

Vodstvo Zveze slovenskih kmetov je torej ves čas poudarjalo, da je samo »stanovska organizacija slovenskega kmetškega stanu in da nima nikake zveze s političnim strankarstvom«, da je prišel »čas, da se sedaj enotna organizacija kmetškega stanu lahko izvede, ker politično strankarstvo ne razdvaja več našega kmeta«.⁶³ V vseh slojih se mora okrepiti nacionalna in državljanska zavest, da bo mogel narod uspešno sodelovati pri izvajanju svojih političnih pravic in sodelovati pri vodenju državne politike. Nasploh je Kmetški list na svojih straneh poudarjal »nacionalno misel — zavest«, pomen »presnavljanja« in »prenavljanja« državne politike in pri tem omenjal uspehe v drugih državah. Posebej je pisal o stanovski organiziranosti, navajal primer Avstrije, kjer so leta 1934 razmere privedle do »novega stanovskega gospodarskega življenja« in kjer ni več prostora za stare politične stranke. Takšne razmere, je pojasnjeval Kmetški list, so nastale tudi pri nas po 6. januarju. Zato je skrajni čas, je trdil uvodničar, da tudi v Jugoslaviji kmetški narod »razume novo dobo«.⁶⁴

O značaju »enotne kmetško stanovske organizacije« je zelo nazorno govoril predsednik Albin Koman na zborovanju ZSK v Naklem 10. junija 1934: »Misel stanovskih organizacij danes povsod prodira, kajti kapitalizem je pokazal, da ne more rešiti sedanje gospodarske krize. Zato se moramo tudi mi pripraviti na nov gospodarski red. K tej reformi pa moramo pritegniti tudi kapital. Ta pa svoje sedanje moči ne bo dal iz rok, dokler ga v to ne prisili stanovsko organizirana kmetška sila, ki je pravi, resnični steber države ... Stanovska preureditev pa ni mogoča brez organiziranega kmeta. Ta zahteva je zahteva demokracije, in mi jo bomo izvedli, če je gospodi to prav ali ne! Mi bomo imeli le to, kar si bomo sami priborili. Če bo enkrat blagostanje v kmetški hiši, bo ves narod bogat!«⁶⁵

Vsi ti pozivi predvsem razkrivajo, da vodstvo ZSK niti malo ni bilo zadovoljno z organizacijsko rastjo nove organizacije. Nasprotno, zavedalo se je, da je pretežna večina slovenskih kmetov še vedno bila pod idejno-političnim vplivom bivše Slovenske ljudske stranke, ki je bila zdaj v opoziciji. Strankarska nasprotja med »liberalci« in »klerikalci« tudi v obdobju delovanja unitaristične Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije, oziroma Jugoslovanske nacionalne stranke niso zamirala, temveč so glede na zaporedje dogodkov in pritisk režima zavzemala vse širše obeležje. Na ožjem političnem področju naj ome-

⁶¹ Kmetški list, 28. decembra 1934, št. 52.

⁶² Ibid.

⁶³ Kmetški list, 10. januarja 1934, št. 2.

⁶⁴ Kmetški list, 11. aprila 1934, št. 15, Za enotno kmečko organizacijo.

⁶⁵ Kmetški list, 13. junija 1934, št. 24.

nimo sredi leta 1932 šenčurske dogodke, punktaško gibanje ob izidu »slovenske deklaracije« konec leta 1932 in protipunktaško gibanje privržencev jugoslovanskega nacionalizma (napadi na vodstvo SLS, protesni shodi in izjave ter zbiranje podpisov za vdanostno izjavo raznih organizacij in občin dravske banovine kralju Aleksandru), konfinacija prvakov SLS.

Pucljevim kmetijcem je bila zlasti trn v peti po novih pravilih poleti 1929 preosnovana Kmetiska zveza, ki je s številnimi okrajnimi organizacijami predstavljala za razpuščeno SLS pomembno politično zaledje. To se je pokazalo pri volilni abstinenci pristašev SLS v času »novembrskega plebiscita« na skupščinskih volitvah 1931, kar je bil eden poglavitnih vzrokov, da je Marušičeva banska uprava že decembra istega leta razpustila kmečko strokovno organizacijo Kmetisko zvezo.⁶⁶ S »šenčurskim procesom«, ki se je začel februarja 1933 v Beogradu, so dosegli, da je bil del vodstva te organizacije (Brodarjev krog) obsojen, kar je še povečalo opozicijo klerikalnega podeželja. Poleg še vedno živega delovanja privržencev SLS, z letom 1933 predvsem v okviru Katoliške akcije, kaže omeniti, da je razdirala strankine vrste JNS tudi od leta 1933 snujoča se Hodžerova Jugoslovanska narodna stranka. Posvečala je pozornost predvsem kmečkemu prebivalstvu in je pred kongresom novembra 1934 imela svoje privrženke pa tudi krajevne organizacije v vzhodni, pa tudi v osrednji Sloveniji.⁶⁷ Posebej je potrebno upoštevati še vlogo kmečko-delavskega gibanja okoli Ljudske pravice (1934—1936) in pa po petomajskih volitvah slovenskih mačkovcev oziroma ljudskofrontnega gibanja. Pucljeva Zveza slovenskih kmetov je v drugi polovici tridesetih let vse bolj zgubljala svoje privrženke.

Na gospodarsko-kmetijskem področju so se vlekli spori še iz druge polovice dvajsetih let okrog Kmetijske družbe, zlasti pa je negativno odmevalo v klerikalnem tisku leta 1932 s strani liberalcev izsiljeno preosnovanje Kmetijske družbe v zadrugo, kar je še poglobilo nezaupanje do Pucljevih kmetijcev. Zamerili so jim tudi stališče Kmetiskega lista do vprašanja Kmetijske zbornice.⁶⁸ Slovenskega kmeta, ki je bil zavezan katoliški tradiciji, je močno prizadela na podlagi banskega odloka februarja 1933 razpustitev Prosvetne zveže z vsemi številnimi društvi, ki so bila pomemben del katoliškega gibanja na Slovenskem. SLS je namreč po razpustitvi Kmetiske zveze izgubila zdaj še možnosti legalnega delovanja prek Prosvetne zveze.

Kmalu zatem je kmet doživel nov udarec na upravno-političnem področju, ko je vlada v okviru novega zakona o občinah marca 1933 in z nekoliko kasnejšo uredbo pričela spremenjati dotedanjo »kmečko občino«. S komasacijo so bila često določena tudi nova središča povečanih občin. Nasploh je potek komasacije vzbujal pri kmečkem prebivalstvu veliko nevoljo. Obenem so z novimi občinskimi volilnimi predpisi skušali unitaristi zlomiti moč »klerikalnega podeželja« in so potisnili kmete v še večjo opozicijo. To se je pokazalo na občinskih volitvah oktobra 1933, v večini občin dravske banovine. SLS, ki je tedaj šla na volitve, je dobila od 188.025 udeležencev 51.278 glasov, in od 368 občin večino v 56. Upoštevati je, da so bile volitve javne.⁶⁹ Sicer pa tudi znotraj slovenskega dela JNS niso bili računi čisti. Po smrti kralja Aleksandra in z vlado B. Jevtiča so začeli namreč kmetijci ubirati svojo pot, vendar so bila tudi med njimi razhajanja.

Obstoječa strankarska nasprotja med »liberalci« in »klerikalci«, ki so bila prisotna na vseh področjih kmetovega udejstvovanja, so močno hromila prizadevanja vodstva Zveze slovenskih kmetov. Tako je uresničevanje idejno-programskih smernic in organizacijsko delo ostalo le na pol poti. V ZSK se je

⁶⁶ AS, fond banske uprave 16-2, Društva, fasc. 10 501-11 500/1932; Domoljub, 10. decembra 1931, št. 49, Kmetiska zveza razpuščena.

⁶⁷ Edinost, glasilo Jugoslovanske narodne stranke, 7. aprila 1934, št. 6; 4. avgusta 1934, št. 23; 29. septembra 1934, št. 31; 8. decembra 1934, št. 41.

⁶⁸ Primerjaj Domoljub, 20. decembra 1933, št. 51, Nujnost ustanovitve Kmetijske zbornice.

⁶⁹ Primerjaj M. Mikuš, cit. delo, str. 407.

vključeval le večji del privržencev nekdanje Pucljeve Slovenske kmetijske stranke, ki jih je povezoval Kmetijski list. Slovenski kmetje, ki so bili zavezani SLS in decembra 1931 razpuščeni Kmetijski zvezi, so večinoma sledili dr. A. Korošču, ki je vstopil sredi 1935. leta v Stojadinovićevo vlado.

Komaj ustanovljena Zveza slovenskih kmetov, katere poslovodeči podpredsednik je bil dr. Janže Novak, je konec septembra 1932 na svoji širši seji v Ljubljani obravnavala pereča kmečka vprašanja, predvsem o ureditvi kmečkih dolgov, likvidnosti denarnih zavodov in o pravilnem kroženju denarja v gospodarstvu, o predvidenem novem občinskem zakonu in decentralizaciji uprave. V resoluciji z dne 1. oktobra 1932 je Zveza k zakonu o zaščiti kmetov zapisala naslednja stališča: 1. Vlagatelji ne smejo biti v nobenem primeru oškodovani, za vsako ceno mora biti ohranjeno zaupanje v denarne zavode. 2. Ob katastrofalnem padcu dohodkov vsega narodnega gospodarstva se morajo dotedanji dolgovi kmetov in drugih podjetnikov spremeniti v dolgoročne in pa obrestno mero je znižati vsaj na tri odstotke, hkrati pa naložiti dolžnikom odplačevanje amortizacijskega odstotka (1—2 %). Zavarovanje odloženih dolgov naj bi bilo brez stroškov in taks. 3. Tisti prezadolženi kmetje, ki niso sposobni plačevati v resoluciji zahtevanega obrestnega in amortizacijskega odstotka, naj bi zaprosili svoje okrajno sodišče, da ugotovi vzrok prezadolženosti. Če sodišče ugotovi, da je vzrok prezadolženosti plačevanje previsokih obresti v zadnjih desetih letih, je na zahtevo prosilca možno od njegovega še obstoječega dolga odbiti vse, kar je v zadnjih desetih letih plačal oderuških obresti. Če pa so vzrok prezadolženosti dedna in druga bremena kot npr. dote, ima sodišče pravico na zahtevo prezadolženca vzpostaviti novo razmerje med tedanjo vrednostjo posestva in omenjenimi bremenii. 4. Kmečkim gospodarjem, katerim je sodišče ugotovilo, da niso zadolženi po svoji krivdi, naj banovina iz naslova podpore plača obrestni in amortizacijski odstotek, če zaradi naravnih nesreč ne bi bili sposobni sami plačevati. Prav tako naj banovina iz posebnega fonda (podpore) zaščiti kmeta pred eksekucijo. Za zbiranje takšnih fondov naj bi smela banovina razpisati posebna javna bremena. 5. Odbor ZSK je v resoluciji izrecno poudaril, da so predlagani ukrepi le začasna rešitev. Trajno zboljšanje kmečkega gospodarstva bo prinesla predvsem večja prinosnost kmečkega gospodarstva. Potrebna bo tudi revizija davčne in carinske zakonodaje, ureditev vprašanja obrestne mere in vzpostavitev pravilnega razmerja med cenami kmetijskih proizvodov in kmečkih potrebščin, s čimer naj bi se dvignila tudi rentabilnost kmečkega gospodarstva.⁷⁰

Na že omenjeni seji se je ZSK zanimala tudi za osnutek novega občinskega zakona, h kateremu bo prispevala svoje pripombe, obenem pa se je priključila zahtevam resolucije Županske zveze z dne 12. septembra istega leta, v kateri so navedena vsa pereča vprašanja slovenskih občin.

Ko je ZSK obravnavala še vprašanje zakona o decentralizaciji in dekoncentraciji uprave, ki se je pripravljaj, so se navzoči odborniki obrnili na prisotne narodne poslance s prošnjo, naj se zavzamejo, da bi bila z zakonom pridobljena večja kompetenca bana in banskega sveta, ki bi v okviru vsedržavnih zakonov izdajal »banske uredbe z zakonsko močjo«.⁷¹

Sočasno je tudi JRKD prek svojih poslancev in ministrov pojasnjevala novi zakon o zaščiti kmetov in njihove posledice za gospodarstvo. V začetku oktobra 1932 so bila npr. tri večja zborovanja, eno v Kranjski gori, drugo v Lescah in tretje v Bohinjski Bistrici, na katerih je minister Ivan Mohorič obravnaval zgoraj omenjena vprašanja.⁷²

Kmetijski list, ki je izpovedoval na svojih straneh nove poglede na zadružništvo, vlogo, značaj in težnje kmečke stanovske organizacije Zveze slovenskih

⁷⁰ Kmetijski list, 5. oktobra 1932, št. 40.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

kmetov, je seveda spremljal in seznanjal bralce z novimi uredbami k zakonu o zaščiti kmetov, z novo uredbo o kmetijskem kreditu 1933, in objavljaj komentarje k temu. Pisal je tudi o vlogi Kmetijske zbornice, o uspehih Zveze slovenskih agrarnih interesentov itd.

Posebej naj omenimo sodelovanje ZSK s Kmetijsko družbo, ki je bila po pravilih iz leta 1931 ustanovljena kot gospodarska organizacija na podlagi društvenega zakona. Po reorganizaciji konec leta 1932 je postala registrirana združba z omejeno zavezo, in s tem pokopala upanje, da bi vsaj začasno nadomestila toliko pričakovano Kmetijsko zbornico.⁷³ Kmetijska družba in Zveza slovenskih kmetov, ki sta od srede tridesetih let po izkušnjah in vzoru Mačkove Gospodarske sloge postali pobudnici pomembne gospodarsko-socialne akcije, sta prek svojih podružnic organizirali tako imenovane sejske odbore. ZSK je skupaj s Kmetijsko družbo npr. sodelovala pri postavljanju novih smernic in pravil sejskih odborov in pri akciji za dviganje cen kmečkim pridelkom, zlasti živini.⁷⁴ Po obnovitvi klerikalne kmečke stanovske organizacije Kmečke zveze, decembra 1935, je večji del tega samoobrambnega kmečkega gibanja prevzela prav Kmečka zveza, ki je po številu članstva in krajevnih organizacij ter z živahno dejavnostjo kmalu zasenčila (Puceljevo) Zvezo slovenskih kmetov.

Zusammenfassung

BUND DER SLOWENISCHEN BAUERN IN DEN JAHREN 1932—1935

Anka Vidovič-Miklavčič

Im Beitrag wird zunächst die Reaktion der aufgelösten Slowenischen Bauernpartei von Pucelj und der Leitung des Bundes der Bauernburschen und -mädchen (ferner immer ZKFID) auf die Januardiktatur von 1929 erörtert. Beide haben sie, so wie die anderen bürgerlichen Parteien, begrüßt und im Sinne nötiger Reformen der sozialpolitischen und wirtschaftlichen Reformen im Staate positiv bewertet. Gemäß der auf einer Versammlung des Internationalen Agrarbüros in Prag (Grüne Internationale) angenommenen Resolution sollte sich der Bauer im Rahmen der Ideen des slawischen Agrarismus unter anderem für einen »Einfluß auf die Regierung, Gesetzgebung und Verwaltung« einsetzen. Man definierte auch die »bäuerliche Demokratie« und den »Nationalismus des friedvollen Bauern«, der im Gegensatz stehe zum Nationalismus des Kapitalisten oder einem den Chauvinismus hervorbringenden Nationalismus.

Die Lösung der Bauernfrage sahen Puceljs Anhänger und die Führung der ZKFID im Sinne der erwähnten Resolution in einer gesamtstaatlichen Jugoslawischen Radikalen Bauerndemokratie, der späteren Jugoslawischen Nationalen Partei. Das Parteiprogramm fußte auf der jugoslawischen nationalen Idee und befürwortete unter anderem die wechselseitige Abhängigkeit der Stände voneinander, eine soziale Gesetzgebung, die den Bauern und die Landwirtschaft sanieren sollte. Im Bauern sah die Partei einen »Stützpfeiler des Staates«, deswegen sollte er sich zunehmend politisch und fachlich bilden, um am öffentlichen Leben teilnehmen zu können. In dieser Zeit gab es zahlreiche Zusammenkünfte und Versammlungen der Partei auf dem Lande, bei denen die Parteiführer die slowenischen Bauern als Mitglieder in der Jugoslawischen Radikalen Bauerndemokratie zu werben versuchten. Noch besonders rief Puceljs »Bauernblatt«, das immer mehr die ständische Idee vertrat, die Bauern auf, sich in einer einheitlichen ständischen Bauernorganisation zu vereinen. Zusammen mit der Leitung der ZKFID gehörte es mit zu den Initiatoren einer Organisation, die dann unter dem Namen Bund Slowenischer Bauern im September 1932 in Ljubljana gegründet wurde. Nach der Parteiordnung sollte die Organisation geographisch das ganze Königreich erfassen, von den Bauern auch jene, die zugleich Arbeiter und Gewerbetreibende waren.

Das »Bauernblatt« bezeichnete diese Tat als einen »großen Schritt nach vorn in der Organisation der Bauern« und betonte, die Sendung des Bauernbundes bestehe

⁷³ Primerjaj Kmetiski list, 30. novembra 1932, št. 48; Domoljub, 4. januarja 1933, št. 46.

⁷⁴ Primerjaj Kmetiski list, 18. marca 1936, št. 12; ibid., 4. marca 1936, št. 10; ibid., 11. marca 1936, št. 11; Glas naroda, 3. marca 1936, št. 52; ibid., 31. marca 1936, št. 74; Domoljub, 1. aprila 1936, št. 14.

darin, bei wirtschaftlich-politischen Fragen (der Agrarpolitik) mitzuwirken nach dem Wahlspruch »nur Bauern haben über Bauern zu entscheiden«. Das Programm ahmte im großen und ganzen jenes der Jugoslawischen Radikalen Bauerndemokratie nach, bei beiden aber vermißt man die Forderung nach einer radikalen Lösung der Agrarreform. Die Leitung des Slowenischen Bauernbundes hatte allerdings ihre Mitglieder auch in der Führung des Bundes der Slowenischen Agrarinteressenten, der planmäßig die erwähnte Frage zu lösen versuchte.

Beim Abriß der Entwicklung, die in den Jahren 1934 und 1935 in der Organisation des Slowenischen Bauernbundes festzustellen war, führt die Verfasserin verschiedene Gründe an, die die Leitung dieser Partei bei ihrer Arbeit hemmten, so daß der Bauernbund auf halbem Wege stecken blieb und noch bei weitem nicht alle slowenischen Bauern erfaßte. Mitglieder waren hauptsächlich nur die Anhänger der ehemaligen Slowenischen Bauernpartei von Pucelj. Es war immer offensichtlicher, daß es unter den Bauern noch zu keiner »vollkommenen ständischen Eintracht« gekommen war und daß die große Mehrheit der slowenischen Bauern der katholischen Tradition und der damaligen Oppositionspolitik der Slowenischen Volkspartei verbunden war. Die Tätigkeit des Bauernbundes zeigte sich in dem Versuch, die Frage der Bauernschulden und der Liquidität von Geldinstitutionen zu lösen, weiterhin im Mitwirken an den Vorbereitungen des Gemeindegesetzes, der Dezentralisation und Dekonzentration der Verwaltung, bei der Festsetzung angemessener Preise für landwirtschaftliche Erzeugnisse usw.

GORIŠKI LETNIK — ZBORNİK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo šestnajst števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Julijski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, YU-65001 Nova Gorica.

ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332 611, int. 210

vas vabi, da kot redni član vstopite v eno izmed slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev

Društveni člani po nižji ceni prejema osrednje glasilo slovenskih zgodovinarjev »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz zaloge zveze, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društev (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno), brezplačno prejmejo zvezino značko in izkaznico ter uporabljajo zvezino knjižnico. Potrjena izkaznica ZZDS omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številnih domačih in tujih muzejih ter galerijah. Člani slovenskih društev s popustom kupujejo knjige »Slovenske matice«, občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na zvezinem sedežu ali pa s položnico na žiro račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, Aškerčeva 12, 50101-678-49040.

Vplačilo vseh članskih obveznosti je možno tudi pri vseh matičnih pokrajinskih zgodovinskih in muzejskih društvih. Tu so njihovi naslovi:

Zgodovinsko društvo Ljubljana, Filozofska fakulteta, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 62000 Maribor, Heroja Tomšiča 5

Zgodovinsko društvo v Ptuj, Pokrajinski muzej, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1

Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej revolucije, 63000 Celje, Trg V. kongresa 1 (63001 Celje, pp. 87)

Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 64000 Kranj, Tavčarjeva 43

Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Pokrajinski arhiv, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1/III

Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Zavod za šolstvo SR Slovenije — organizacijska enota, 68000 Novo mesto, Glavni trg 7

Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 64220 Škofja Loka, Grajska pot

Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 68330 Metlika

Zgodovinsko društvo v Slovenskih Konjicah, 63210 Slovenske Konjice

Klub slovenskih zgodovinarjev in geografov na Koroškem, Postf. 38, 9020 Celovec/Klagenfurt, Avstrija

Zgodovinsko društvo za Pomurje, Pokrajinski muzej, 69000 Murska Sobota, Trubarjev drevored 4

Zgodovinsko društvo za Koroško, Koroški pokrajinski muzej revolucije, 62380 Slovenj Gradec, Glavni trg 24

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko — Società storica del Litorale, Pokrajinski muzej, 66000 Koper-Capodistria, Gramscijev trg 4

Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev ali na sedežu osrednje zveze!